

hraničních věd během války, jako bylo využívání astrologie k válečné propagandě, experimentování na lidech a přesídlování národů. Tyto a další hraničně vědní aktivity byly všechny motivovány a ospravedlňovány kombinací supernaturalistické obrazivosti, eugeniky, kolonialismu a evoluční teorie.

Rozsah knihy je výhodou i nevýhodou. Na jednu stranu kniha poskytuje skvělý úvod do problematiky vztahů mezi nacismem a okultismem díky obrovské historické i tematické šířce a detailnímu zaměření se na hraniční vědy. Na druhou stranu je škoda, že při tomto rozsahu autor opomněl ukázat některé zásadní předpoklady, na kterých ariosefie a celá nacistická

supernaturalistická obrazivost stála. Konkrétně formování árijské rasové teorie by si zasloužilo více pozornosti. Kdyby Kurlander věnoval větší pozornost roli biblického příběhu o stvoření světa a formování komparativní lingvistiky a mytologie, mohl by nově vysvětlit například koexistenci různých forem germánského pohanství a árijského „pseudokřesťanství“ v rámci nacistické ideologie. Svůj vytyčený cíl však práce splňuje. I kdy ve větší míře spíše jen originálně shrnuje předchozí bádání, staví částečně i na nových archivních materiálech. To však není slabina, protože Kurlander skutečně dal dohromady knihu, která může být skvělým úvodem do problematiky.

Pavel Horák (EÚ AV ČR, v. v. i., Praha)

Katarína Popelková. Vinohradnícke mesto v etnologickej perspektíve. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV; VEDA, vydavateľstvo SAV, 2021. 176 s. ISBN 978-80-224-1916-1

Slovenská etnologička Katarína Popelková sa venuje výskumu vinohradníctva a vinohradníkov v malokarpatských mestách takmer tridsať rokov. Monografia *Vinohradnícke mesto v etnologickej perspektíve* je preto logickým vyústením jej profesijného zamerania.

Ústrednou témou knihy sú vinohradnícke mestá Modra a Pezinok, kde má vinohradníctvo dlhoročnú

tradiáciu. Jej cieľom je „sledovať vývoj charakteristík vinohradníckeho mesta, študovať procesy sociálnych transformácií v jeho prostredí, zachytiť ich nosné roviny, odhaliť momenty a aktérov ich dynamiky a pochopiť sociálnu logiku, ktorá môže ich priebeh ovplyvňovať“ (s. 9).

Už na tomto mieste anticipujem, že autorka napísala hodnotnú syntézu svojich poznatkov, pričom

zúročila skúsenosti a niekoľkoročné etnologické výskumy zamerané na vinohradnícke mestá i profesijnú skupinu mestských vinohradníkov a svoje vedomosti pretavila do vysoko hodnotného publikačného diela.

Vybrané javy analyzuje na základe štúdia prameňov v historickej perspektíve a aktuálny stav interpretuje v kontexte zmien, ktoré ovplyvnili dynamiku vývoja a podobu súčasného vinohradníckeho mesta i profesijnej skupiny vinohradníkov. Zaznamenať premeny je pomerne náročné. Vyžaduje si od výskumníčky poznanie historických súvislostí a rôznych (politických, administratívno-správnych, spoločenských, ekonomických, kultúrnych, environmentálnych) determinantov ovplyvňujúcich vývoj vinohradníckych miest. Relevantné dáta autorka získavala priebežne minucióznou prácou v archívoch a dlhoročným etnografickým výskumom.

Predmetné mestá majú vinohradnícky charakter aj v súčasnosti. Tento rys je nielen kľúčovým rozvojovým prvkom, ekonomickým činiteľom, ale aj významným a špecifickým lokálno-identifikačným a lokálno-reprezentačným znakom sídiel, čo sa podarilo Popelkovej bez výhrad dokladovať.

Kompozíciu knihy tvorí logická línia piatich kapitol s podkapitolami, úvod a záver. Spôsob, akým autorka koncipuje a prepája text jednotlivých častí, vytvára myšlienkovito zrozumiteľný obsah smerujúci k naplneniu cieľov a postupne odkrýva

čitateľovi/čitateľke obraz vinohradníckych miest v širších kontextoch.

V prvej kapitole s výstižným názvom *Urbánna etnológia a vinohradnícke mesto: komplikovaná príťažlivosť dvoch svetov* autorka prezentuje východiská riešenia výskumného problému, teoretické rámce štúdia vinohradníckych miest a sociálnej skupiny vinohradníkov. Jedným z mnohých pozitívov knihy je, že na pozadí dynamického rozvoja slovenského národopisu – etnológie – urbánnej etnológie, ku ktorému došlo v období postsocialistickej transformácie, poukazuje aj na posuny svojho vedeckého smerovania. Čitateľ/čitateľka tak sekundárne získava prehľad aj o vývoji vednej disciplíny, prístupoch, interpretačných rámcoch, výhodách i obmedzeniach etnologických výskumných metód. Autorka akcentuje agrárny charakter kultúry skúmaného urbánneho prostredia, v ktorom mestskí vinohradníci zastávajú výraznú funkciu. Práve agrárny charakter prezentovaný vinohradníctvom sa odráža v historickom profile miest a predstavuje významný determinant formovania ich sociálnej, ekonomickej i kultúrnej dimenzie, ako aj vitality skupiny obyvateľov/mestských vinohradníkov v Modre, Pezinku i Svätom Jure.

Na základe týchto skutočností autorka sleduje v druhej kapitole *Vinohradníctvo a mesto: symbióza odolávajúca času* vývoj vinohradníctva i postavenia vinohradníkov v mestskej štruktúre. Táto časť predstavuje fundamentálne východisko pre ná-

sledné etnologické charakteristiky vinohradníckych miest. V nich má vinohradníctvo nielen lokálny, ale aj nadregionálny ekonomický i kultúrny význam a sociálna skupina vinohradníkov má kontinuálny podiel na tvorbe mestských subkultúr, špecifik a charakteru skúmaných miest.

Nasleduje najrozsiahlejšia časť knihy *Mesto a vinohradníci: prípad Modra, 20. storočie*. Voľba pre rozsiahlejšiu analýzu Modry vo vzťahu k téme vinohradnícke mesto v etnologickej perspektíve je oprávnená. Historiografia ju radí medzi mestá s tradičným vinohradníctvom, v ktorom je dorábanie vína doložené písomnými prameňmi od 13. storočia. V 80. rokoch 20. storočia bola Modra, podľa výmery vinohradov, najväčšou vinohradníckou obcou v bývalom Československu. Je preto logické, že autorka prostredníctvom sociálnej skupiny mestských vinohradníkov odкрýva princípy fungovania mestského organizmu, sleduje sociálnu bázu vinohradníctva a prepojenie vinohradníkov a spoločnosti mesta. Dôsledný archívny výskum i poznatky z antropológie, urbánnej etnológie i sociológie zúročila aj pri sledovaní historických, ekonomických, sociálnych, demografických i kultúrnych charakteristík a funkcií tejto skupiny. Popelková odhaľuje postavenie skupiny v urbánnom prostredí, kultúrnotvornú funkciu vinohradníkov v spoločnosti mesta, čo je zaujímavým a prítiažlivým problémom pre prácu urbánneho etnológa/etnologičky. Vinohradní-

kov necharakterizuje ako statickú skupinu. Autorka si je vedomá, že jej interpretácie sa nezaobídu bez zasedenia do širšieho kontextu, a preto predstavila profesijnú skupinu, ktorá podliehala diskontinuitným dôsledkom makrospoločenských zmien. Sleduje ju ako dynamický, vyvíjajúci, vnútorne heterogénny fenomén, ktorého vitalita, pozície a prestíž sú determinované širšími politickými, právnymi, ekonomickými, sociálno-hospodárskymi a kultúrnymi procesmi. Skupinu mestských vinohradníkov prezentuje ako aktérov akcelerujúceho rozvoja malokarpatských miest. Existencia, potenciál skupiny i aktivity smerom k mestu sú výsledkom dlhodobého procesu striedajúceho turbulentné, frenetické i pozvoľné a apatické amplitúdy vývoja, na ktorom sa v 20. storočí podpísali dôsledky vojny, kolektívizácia a zoštatnenie vinohradníctva, obchod s vínom, pád komunistického režimu i transformácia vinohradníctva a obnovenie súkromného vlastníctva.

Popelkovej výskum priblíži čitateľovi/čitateľke absurditu doby, keď odvetvie malo dosiahnuť „na výšku vinohradníctva Sovietskeho zväzu“ (s. 73), alebo keď sa z „pánov vinohradníkov“ stali „družstevníci“ (s. 80). Všetky spomenuté udalosti vyvolali diskontinuitu a stali sa zdrojom sociálnych zmien, ktoré kreovali obraz mesta, sprevádzali a ovplyvnili život niekoľkých generácií. Skupine vinohradníkov zodpovedá aj ich spôsob života. V rodinách sa gene-

račnou transmissiou odovzdávali nielen tradície, nadobudnuté zručnosti a „fortiel“, ale aj hodnoty, normy a vzory správania. Strata majetku, poníženie stavovskej hrdosti, zmeny v úpravách pozemkov spôsobili pretrhnutie generačnej kontinuity vinohradníkov, preferovanie (nutnosť, prípadne výber) iných profesijných i rodinných životných stratégií. Autorka neopomenula ani taký zložitý problém, akým je reprodukovanie a premena hodnôt; reflektuje ho tak výstižne, že táto téma patrí k najpríťažlivejším.

Nasledujúca časť je venovaná komparácii vinohradníckych miest, Modry a Pezinka. Celkové uchopenie tejto kapitoly prostredníctvom mikroanalýzy sociálnych vzťahov na príklade vinohradníckych spolkov dvoch miest a v rôznych časových intervaloch (rozdiel vzniku spolkov je takmer sto rokov) prináša cenné metodologické podnety – podľa autorky „uplatnením jednotného prístupu pri analýze materiálu a konfrontáciou zistení smeruje takýto pokus k všeobecnejšiemu poznaniu“ (s. 11). Prostredníctvom činnosti a funkcií spolkov, ich vzťahu s inými inštitúciami odкрýva dynamiku sociálnych javov v čase a priestore týchto miest.

Nakoniec by som sa rada zmienila o záverečnej kapitole, *Vinohradnícke mesto v súčasnosti: príklady z Pezinka a Modry*, ktorá je venovaná premenám týchto miest. V nej autorka sleduje, ako sa mestský organizmus prispôbil postsocialistickej trans-

formácii a ako vinohradnícke mestá začali plniť funkcie aktérov regionálneho rozvoja. Vinohradníctvo je brand, je ich imidžom, bázou pre rozvíjajúci sa zážitkový turizmus, je súčasťou lokálnej historickej tradície a dôležitým znakom špecifickej kultúry. Mestá rôznymi aktivitami, mestskými slávnosťami prezentujú a zviditeľňujú charakter svojej mestskej kultúry, svoje hodnoty, ktoré sú pre ne symptomatické, špecifické a ktoré zároveň dávajú pečať životu a koloritu mesta. Zároveň špecifickým a osobitým obsahom i formou ich odlišujú od iných miest. Rôzne aktivity, participáciu inštitúcií i obyvateľov vnímam aj ako prezentáciu dobrých praktík a inšpirácií, a to nielen pre vinohradnícke mestá. Prijala by som tému spomínanej kapitoly spracovať aj obšírnejšie. Autorka dáva aktivity miest do nových kontextov, napríklad vo väzbe na udržateľnosť charakteru územia, krajinotvorbu, líderstvo, marketingové stratégie i rozvoj vínneho turizmu. Chcem aj podotknúť, že počas čítania som si viackrát uvedomila absenciu etnologických výskumov iných miest (napríklad Levice, Nitra, Veľký Krτίš, Košice), ktoré by určite prispeli k etnologickému obrazu vinohradníckych miest na Slovensku.

Vizuálnu stránku knihy dopĺňajú obrázky a fotografie. Ich použitie nie je samoúčelné, ale tvoria organickú súčasť autorkinho vedeckého výkladu. Text je hutný, koherentný, sleduje obsahovo stanovenú líniu. Čitateľ/

čitateľka musí byť pri jeho čítaní vnímavý a pozorný. Myšlienky na seba plynule nadväzujú a je zrejmé, že autorka s konceptom knihy seriózne pracovala a dôsledne ho precizovala. V texte používa nominatív singulár, čím je jej text autentický. Mnohé odkazy na autorkine publikované štúdie relevantné k danej téme dokladujú jej dlhodobý záujem o tému.

Výskumy prezentované v knihe odrážajú dôslednosť, precíznosť a roky postupného „nabaľovania“ získaného materiálu, informácií, ktoré autorka analyzovala a zhmotnila do výborného textu. Poznám vedecké práce Kataríny Popelkovej, viaceré z nich boli pre mňa inšpirujúce. V recenzovanej publikácii zhmotnený materiál posunula ešte vyššie. Vinohradnícke mestá prezentuje aj cez nové, moderné témy – z pohľadu občianskej participácie,

environmentálneho aktivizmu, rozvoja regiónu v oblasti zážitkového turizmu a vytvárania partnerstiev, čo považujem za ďalší mimoriadny vklad monografie.

Autorka je v texte úprimná, priznáva a zamýšľa sa nad limitmi etnologického výskumu. Je mi sympatické, že sa neplánuje témy „vzdať“, prichádza s viacerými impulzmi a otvára ďalšie výskumné témy. Jej nadšenie a zaujatie je zrejmé, sama vinohradníctvo nazvala „fascinujúcou témou“.

Na záver môžem konštatovať, že ide o edičný počín, ktorý predstavuje výrazný vklad do urbánnej etnológie, a predpokladám, že sa stane aj jedným zo základných učebných textov pre študentov/študentky etnológie, sociálnej a kultúrnej antropológie i príbuzných vedných disciplín.

Katarína Košťalová (FF Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)